

4. Засць А. П. Здійснення принципів правової держави як засіб вдосконалення виконавчої влади // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 2 (17).
5. Кравченко Ю. Ф. До проблеми «Позитивізм проти свободи волі» // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2003. – № 2. – С. 24.
6. Гринюк Р. Ф. Форми узаконення державної влади в умовах правової держави // Від громадянського суспільства до правової держави: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків, ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2006. – С. 26.
7. Співак В. М. Правова держава – політична форма виразу громадянського суспільства // Етнополітичні конфлікти у посттоталітарному просторі. – К.: УФІМБ, 1999. – С. 187.
8. Кириченко С. О. Правовий вимір соціальної держави і законодавчий процес. // Парламентська реформа: теорія та практика. Збірник наукових праць Інституту законодавства Верховної Ради України. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2001. С. 185.
9. Скворець В. О. Проблема генези громадянського суспільства // Культурологічний вісник: Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя, 2005. – Вип. 14. – С. 197.

Польовий М. А., Федуківа А. В., ОНЮА

СОЦІАЛЬНЕ ПРОГРАМУВАННЯ: ЗМІСТ ПОНЯТТЯ

Стаття посвячена аналізу содержания понятия «социальное программирование». Определены основные разновидности дефиниций термина. Выделены спорные черты этого понятия и предложено уточненное определение социального программирования.

The article is devoted to the analysis of maintenance of notion «social programming». The basic varieties of definitions of term are certain. Debatable attributes of this notion are selected and specified determination of the social programming is offered.

Завданням роботи є з'ясування головних рис змісту поняття “соціальне програмування”, яке активно використовується у сучасній соціально-політичній теорії та практиці, а також його співвідношення із поняттям “соціалізація”.

В умовах сучасного атомізованого інформаційного суспільства, яке постулює свою прихильність до демократичних інститутів

управління та взаємодії держави з населенням, соціальне програмування часто вважається одним з ключових елементів підтримки гомеостазису суспільної системи. Тому проблема даної роботи є актуальною.

Проблемам соціального програмування приділяють уваги багато вчених та соціальних методологів-практиків. Серед інших можна виділити таких, як М. Кузнецов, І. Симдянов, С. Г. Кара-Мурза, Д. Гусєв, С. Чернаков, Р. Хазєєв та ін.

Досить популярним в літературі є визначення соціального програмування, процитоване у роботі М. Кузнецова та І. Симдянова, – це процес нав'язування людині певних постулатів, які вигідні конкретному державному суспільному утворенню таким чином, щоб людина, прийнявши дані програми, суспільні догми, прийнявши їх за “власні думки”, керувалась запрограмованим набором так, ніби це її персональні інтереси [1].

На нашу думку, таке визначення соціального програмування не є досконалим, оскільки не містить відповідей на наступні питання:

1. хто або що є суб'єктом соціального програмування?
2. власне, не зовсім зрозуміло хто є об'єктом програмування – усе суспільство, соціальні групи чи окремі індивіди?
3. чи має суб'єкт соціального програмування завжди усвідомлювати мету, алгоритм та власне процес нав'язування об'єкту “вигідних постулатів”, чи він може здійснювати таке програмування несвідомо і тоді, можливо, не бути справжнім суб'єктом такої дії?

Відповідь на наступне питання дозволила б пролити світло і на перше:

4. хто й як визначає “перелік” та “ступінь вигідності” тих чи інших постулатів для державного утворення?

Дещо наближене до розуміння соціального програмування, висловлене М. Кузнецовим, визначення маніпуляції суспільством, визначене С. Г. Кара-Мурзою. На його думку, маніпуляція суспільством – один із способів панування і придушення волі людей шляхом духовної дії на них через програмування їх поведінки. Ця дія спрямована на психічні структури людини здійснюється таємно і ставить своїм завданням зміну думок, цілей людей в потрібному деякій групі людей напрямку [2].

Як бачимо, С. Г. Кара-Мурза у своєму визначенні дещо роз'яснює третє питання, оскільки теза про спрямування маніпуляції та наявність її завдання виходить із усвідомлення даної дії суб'єктом.

Вивчення наявної літератури та, головне, практики вживання терміну “соціальне програмування” дозволяють таким чином сформулювати наступні гіпотези стосовно відповідей на поставлені вище питання:

До суб’єктів соціального програмування, на нашу думку, слід відносити державні інститути, які відповідають за вироблення та втілення державної ідеології або певних її “замінників”. Звісно ж, у текстах стосовно соціального програмування, особливо, маніпулювання, звичайно йдеться про діяльність певних груп осіб, але їх правильніше вважати лише ситуативними носіями-виконавцями певної “державно-ідеологічної” функції.

Досить спірним, або, можливо не зовсім коректним, виступає друге питання – стосовно об’єкту програмування. Ми вважаємо, що таким є індивід, як частина суспільства та (або) певної соціальної групи.

Наші відповіді на третє та четверте питання є вкрай гіпотетичними і виглядають наступним чином:

Суб’єкт соціального програмування (його конкретне втілення у вигляді тієї чи іншої особи) може певною мірою усвідомлювати мету своєї діяльності, але складно знайти докази того, що цей суб’єкт завжди адекватно й цілісно сприймає цю мету. Становиться цілком можливим неусвідомлене нав’язування об’єктові певних ідей та постулатів, що розмиває поняття суб’єкта такої діяльності, але надаючи певні результати у вигляді “бажаної” поведінки. Зазвичай у такому випадку йдеться про вплив авторитету та наслідування йому об’єктом без додаткових зусиль авторитетної особи чи інституту.

Власне принципова можливість визначення певного переліку “вигідних” постулатів є марною. Складається враження, що такий перелік є чи не найбільшим жупелом у науковому розумінні даної проблеми, а його пригадування одразу підвищує ступінь демонізації соціального програмування. Ми схильні вважати, що як наявність такого переліку, так і можливість його авторства чи спонтанності його появи потребують додаткового вивчення та доведення. Найбільш правдоподібною гіпотезою нам уявляється відсутність як самого вичерпного переліку, так й осіб та процедур, які прислужувалися б його створенню. Інша справа, що розгляд суспільної практики та текстів, що присвячені аналізу або викладу “суспільно дозволеної” практики часто-густо приводить помисливих осіб-дослідників до “відкриття” таких “переліків дозволеного чи бажаного”.

Слід відзначити, що в сучасній соціологічній думці існує й значно відмінне розуміння соціального програмування, яке, на нашу думку, засноване на співзвучності цього поняття із терміном “соціальна програма”. Наприклад, В. Н. Мініна розуміє під соціальним програмуванням процес розробки та реалізації цільових комплексних соціальних програм по вирішенню актуальних соціальних проблем, який базується на певних принципах, методах та формах соціального цілевизначення [3]. Ми вважаємо цитоване розуміння терміну не зовсім вдалим, але пояснюємо його використання недостатнім ступенем розробки самого напряму соціологічної теорії розробки програм для окремих категорій населення. Гадаємо, що у міру розвитку даного напрямку соціологічних досліджень для нього буде прийнято більш адекватний та однозначний термін.

Впадає у вічі, що за своїм змістом соціальне програмування дещо перетинається із цілком об'єктивним процесом соціалізації. Об'єктивність соціалізації впливає із наступних міркувань:

Як відомо, суспільство формується із окремих людей (точніше з людей, які можуть бути «окремими») і його можна розглянути в якості певної істоти, здатної з одного боку вбирати в себе властивості окремої людської істоти, з іншого боку – управляти свідомістю кожного члена суспільства.

Як всяка істота, суспільство переживає своє «народження», «ріст», «старість», але, на відміну від звичайної істоти, людське суспільство не поспішає вмирати, тому воно змушене піклуватись про відновлення суспільних людських ресурсів. Тому людина, народившись, одразу ж піддається соціалізації, в процесі якої людина набуває переконання, суспільно-схвалені форми поведінки, необхідні їй для нормального життя в суспільстві.

Процес соціалізації можна визначити як поступове набуття індивідом соціального досвіду у сфері його спілкування та діяльності, як процес розвитку саморегуляції та становлення самосвідомості й активної життєвої позиції. В процесі соціалізації людина збагачується «суспільним» досвідом та індивідуалізується, стає особистістю, набуває можливість та здатність бути не лише об'єктом, але й суб'єктом соціальних процесів.

Соціалізація відбувається як стихійно (за рахунок сприйняття схвалення/несхвалення оточуючих), так і цілеспрямовано (в процесі виховання). Одним із результатів соціалізації в тоталітарному та демократичному суспільствах є те, що людина впевнена в тому, що все, що нею здійснюється, відбувається за власною волею.

Отже, результатом соціалізації завжди є «людина суспільна», людина, яка не може знаходитися поза суспільством і не може не брати участі у суспільному житті.

На нашу думку, соціальне програмування впливає із соціалізації та містить як раз усвідомлюваний компонент цілеспрямованої соціалізації.

Інформативним уявляється порівняння часу виникнення соціалізації та соціального програмування.

Прийнято вважати, що соціалізація бере свій початок в найдавніших формах існування суспільства. Судячи з відомих матеріалів етнографічних досліджень, навіть в первісному суспільстві існували певні процедури залучення людини до суспільства та суспільного життя (ініціації). Це не є дивним, оскільки соціалізацію можна вважати чи не найважливішим інститутом будь-якого суспільства, таким, що є підґрунтям суспільної організації.

Д. Гусев, О. Матвейчев, Р. Хазеев, С. Чернаков вважають, що соціальне програмування виникло з появою держави. Напевне, ці автори виходять з марксистського розуміння держави, згідно якому держава є засобом підкорення одних соціальних груп іншим [4]. Ми цілком згодні із даним твердженням. Отже, в кожній державі є сили, які зацікавлені вивченням самого питання соціального програмування та розробкою нових засобів впливу на свідомість людей.

Отже, якщо соціалізація є дещо спонтанним процесом залучення особи до суспільного життя, то для забезпечення активного втручання в цей процес зацікавлених осіб (держави) потрібен штучно сформований набір методів та засобів впливу для «прогнозованого» формування певних рис свідомості. Варто зазначити, що цей поповнюючий набір методів та засобів соціального програмування буде різним (в залежності від типу політичного режиму, історичної епохи тощо).

Відомо багато методів програмування свідомості суспільства, зокрема, серед них виділяються наступні:

- використання навіювання;
- перенесення приватного факту в сферу загального, в систему;
- використання чуток, домислів, тлумачень в неясній політичній або соціальній ситуації;
- метод «страшилок»;
- замовчування одних фактів і висування інших;

- метод фрагментації;
- багатократні повтори або «метод Геббельса»;
- створення фальшивих подій, містифікація [2].

На сьогодні велику роль для соціального програмування відіграють засоби масової інформації.

Засоби масової інформації базуючись на авторитеті, динамічно змінюють ставлення суспільства до будь-яких проблем, переносять увагу людей з однієї теми на іншу. Побачене по телевізору сприймається очима і відбувається психологічний вплив на свідомість людини. І фільтруючи інформацію можна прямо впливати на свідомість людей, подавати їм різні «міфи», які будуть сприйняті як істина. ЗМІ дозволяє направити масову свідомість в потрібну сторону (якщо день у день показувати програми про катастрофи, через деякий час населення почне перейматися проблемами екологічних катастроф, а не, наприклад, фінансовою кризою).

Одним із психотропних факторів в соціальному програмуванні є методи нейролінгвістичного програмування, яке було започатковане Дж. Гриндером та Р. Бендлером в другій половині XX ст. в США з метою ефективного психологічного впливу на людину, що змінюють її погляди на поведінку [5].

На думку С. Г. Кара-Мурзи, симптомами та ознаками прихованої маніпуляції можуть бути: мова, емоції, сенсаційність і терміновість, повторення, дроблення (парцеляція), вилучення з контексту, тоталітаризм джерела повідомлень, тоталітаризм рішення, змішення інформації і думки, прикриття авторитетом, активізація стереотипів, некогерентність висловлювань тощо [2].

Важливим є питання про ступінь застосування методів соціального програмування в державах з різними політичними режимами. На нашу думку, найбільшого поширення соціальне програмування набуває за демократичного режиму. Дійсно, в умовах тоталітарного режиму головним чинником формування «вірного» відношення людини до держави та суспільних справ виступає єдина, досконало розроблена ідеологія, яка замінює собою і релігію, і науку, і етику. Багатоступенева система ідеологічного «виховання» людини з наймолодшого віку та відкритість процедур покарання за «невірну» поведінку чи навіть за висловлення на підтримку такої поведінки роблять зайвим використання соціального програмування. В той же час слід відмітити, що під час ідеологічної обробки населення зазвичай використовуються окремі методи, які входять до складу соціального програмування.

Наприклад, широко використовувались у радянському тоталітаризмі метод «страшилок», метод замовчування одних фактів і висування інших, метод фрагментації, багатократні повтори та метод створення фальшивих подій і містифікації.

В умовах демократичної держави з розвинутим громадянським суспільством відсутня ідеологія та вкрай обмежені можливості силового впливу на громадян чи звичайного залякування. В той же час сам режим, маючи необхідність поєднувати дотримання громадянських свобод з одного боку, та рух держави у певному напрямку з іншого, потребує певних механізмів спрямування свідомості людей у бажаному напрямку. Навіть за умов відчайдушної чесності керівників держави за демократичного режиму вони будуть вимушені вдаватися до застосування методів соціального програмування хоча б з метою встановлення суспільної згоди стосовно напрямку подальшого державного та суспільного розвитку.

Отже, на нашу думку, соціальне програмування – це процес свідомого використання державою набору специфічних методів та засобів впливу на людську свідомість з метою формування чи переформування свідомості індивіду як члена суспільства у певному напрямку.

Представляється перспективним подальше вивчення ознак соціального програмування, а також побудова вичерпного переліку його методів та властивостей, а також історико-типологічний аналіз змісту, цілей та результатів соціального програмування у різні історичні епохи.

Література:

1. Кузнецов М., Симдянов И. Программирование: ступени успешной карьеры. – СПб: «БХВ-Петербург», 2006. – 312 с.
2. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием. – М., 2000 // <http://www.kara-murza.ru/books/manipul/manipul1.htm>
3. Минаева В. Н. Социальное программирование: теоретико-методологический аспект. СПб., 1997. – Цит. за: <http://www.soc.ru/inf/courses/060200/socprog.shtml>.
4. Гусев Д. Г. и др. Уши машут ослом: Современное социальное программирование. – Пермь: Alex J. Bakster Group, 2002. – 192 с. // <http://www.gumer.ru>.
5. Дилтс Р. Моделирование с помощью НЛП. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.